

De casestudies zijn dus niet apart te lezen maar de hoofdstukken staan wel op zichzelf. Ze zijn helder en met enthousiasme geschreven. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting. Soms maken deze herhalingen het lezen vervelend. Het laatste hoofdstuk is een samenvatting van het boek, waarin getracht wordt de betekenis van de beweging aan te geven. Er wordt beklemtoond dat speeltuinwerk de saamhorigheid in een buurt vergroot. De schrijvers eindigen met een opmerking voor de speeltuin-besturen. 'Als zij er in slagen om zich aan te passen aan de zich wijzigende wensen en interesses van kinderen en de veranderende samenstelling van de buurt, kunnen de speeltuinen nog honderd jaar mee' (168).

Ernestine Smit

M. van Damme-van Weele, J. Ressing-Wolfert, *Vrouwen in techniek. 90 Jaar Delftse vrouwelijke ingenieurs* (Delft: Deltech, 1995, 191 blz., f47,50, ISBN 90 75095 15 5).

Toen in 1959 Diny Lammens als tweede vrouw in de werktuigbouwkunde aan de TH te Delft afstudeerde, nodigde haar hoogleraar haar directe voorgangster, Stanny Swaan-Koopman, die bijna veertig jaar daarvoor de titel van werktuigbouwkundig ingenieur had behaald, voor de plechtigheid uit. Swaan-Koopman zat als lerares wiskunde echter midden in de eindexamens, en haar verzoek om een vrije dag te mogen nemen werd door de inspecteur afgewezen. Daarom schreef ze de kersverse ingenieur een brief, waarin ze enkele herinneringen aan haar eigen studieloopbaan ophaalt. Zo vertelt zij onder andere dat zij ooit bij Stork had gewerkt: '[...] d.w.z. rondgelopen want ik mocht nergens aankomen! Bovendien een grote blauwe mouwshort aan opdat ik niet met mijn rokken tussen de machines zou komen, hoewel de rokken toen nauw waren en een short fladderde'.

Het anekdotische verslag van de vele kleine huis-tuin-en-keuken krenkingen waar hoger opgeleide vrouwen aan bloot stonden zou je een topos kunnen noemen in wat als een *genre* kan worden beschouwd, de verzameling teksten 'over, voor en door' een specifieke groep academische vrouwen. Kenmerkend voor dit soort anekdotes is dat zij vaak gebaseerd zijn op eigen herinneringen die in een enquête of interview worden opgehaald, vaak op laconieke, soms hilarische toon. Voor de historicus is het een van de aantrekkelijkste aspecten van een boek als *Vrouwen in techniek* omdat je als het ware door de protagonisten zelf wordt uitgenodigd je vrolijk te maken over een historische wereld die ons vreemd is geworden. En inderdaad, vanuit het nu is het zeker vermakelijk dat Ko Mulder, die vermaardheid kreeg vanwege haar hoofdrol in de aanleg van het Amsterdamse Bos, en die later hoofd van de stedenbouwkundige afdeling van de gemeente Amsterdam werd, in 1926 een prijsvraag won op grond van de 'stoere en mannelijke geest' van haar ontwerp. (Waarbij trouwens het sterke vermoeden rijst dat de deelname anoniem was!) Hetzelfde geldt voor het feit dat de mannelijke medestudenten van Fanny van Neck, die in 1903 aan haar studie Civiele Techniek begon, in een grote boog om haar heen plaatsnamen in de collegebanken, alsof zij, volgens haar eigen woorden, een besmettelijke ziekte had. Nog leuker is trouwens de oplossing die de in 1985 (!) afgestudeerde Esther Sozcó voor deze blijkbaar hardnekkige vorm van smetvrees bedacht, namelijk te laat komen: 'Iedereen zat dus al op zijn plaats en toen ik binnenkwam keken er 250 jongens op. Ze staarden mij aan alsof ik van een andere planeet kwam! Er was nog één plaats vrij, naast een jongen die me nou juist niet had zien aankomen omdat hij omgedraaid zat te praten. Toen hij ontdekte dat ik naast hem zat, viel hij bijna van z'n stoel van verbazing. Hij begon te stotteren van ontzetting'.

Niet alleen wat de verspreide anekdotiek betreft, ook in de herhalende opsomming van feiten en cijfers over studie- en arbeidsprestaties naar faculteit en studierichting past het boek *Vrouwen in techniek* naadloos in het genoemde genre. Hoezeer het zich in de traditie voegt, blijkt uit de letterlijke overname van tabellen uit het in 1948 door Marie van der Kolf uitgebrachte *Zeventig jaar vrouwenstudie*, de vrijwel daaraan identieke opzet van het boek, en uit het gebruik van bekende metaforen en zinswendingen. Tenslotte is de waarschuwing die in de inleiding wordt gegeven, om niet te hoge verwachtingen te koesteren ten aanzien van het feministische gehalte van de verhalen, een zeer bekende voor wie enigszins bekend is met het genre.

Hoe interessant deze verzameling teksten ook kan zijn, als eigentijdse publicatie wekt het mijn ongeduld, zoniet wrevel. In de eerste plaats wil ik niet medeplichtig worden gemaakt aan het soort houding dat vrouwen zo vaak hebben aangenomen tegenover uiteenlopende vormen van sekseongelijkheid en dat neerkomt op ontkenning: het is niet zo erg, we lachen erom. In de tweede plaats bevredigt het mijn wil tot weten niet. Wat is het verband tussen al die 'incidenten', welke orde is er in deze geschiedenis te vinden, en in dit geval, op welke manier heeft gender een rol gespeeld in de geschiedenis van vrouwen aan de TH in Delft. Hoe is het patroon van studiekeuze te verklaren, in welke functies en beroepen werd gewerkt en waarom, wat waren de institutionele, de formeel-juridische en sociale beperkingen die technische vrouwen in hun studie, loopbaan en persoonlijk leven ondervonden omdat zij vrouwen waren?

Dit soort vragen wordt in het genre 'voor, door en over' academische vrouwen niet systematisch beantwoord. Het gaat inderdaad 'gewoon' over vrouwen, en niet over betekenissen van sekse of gender in relatie tot wetenschap en techniek; en als er al een verklaring wordt gegeven voor een niet expliciet gesteld probleem (waarom zo weinig vrouwen?) dan ligt die volgens de auteurs in de moeilijke combinatie van huwelijk en werk. Daaraan wordt een heel hoofdstuk gewijd, terwijl uit vele verhalen het tegendeel blijkt en in feite alleen het bestaan van antinepotisme regels of het gedwongen ontslag bij huwelijk een dergelijke eenduidige verklaring toelaten. Toch kan het huwelijk — waarmee natuurlijk vooral wordt geduid op de zorg die het moederschap meebrengt — niet uitsluitend de oorzaak zijn voor het feit dat tussen de eerste en de tweede vrouwelijke werktuigbouwkundige bijna veertig jaar verstreken, of dat de eerste generatie theoretische natuurkundigen voor meer dan de helft uit vrouwen bestond terwijl hun aandeel in deze studie tot een verwaarloosbaar percentage terugliep toen de studie tot wasdom was gekomen. Andere verklaringen worden trouwens wel voortdurend in het voorbijgaan geopperd, maar niet in een verband geplaatst, zoals geldt voor de opmerking dat de grote teruggang in het aantal vrouwelijke scheikundig technologen wel wordt toegeschreven aan het feit dat deze ingenieurs in toenemende mate op managementfuncties terechtkwamen. Dat getuigt van een geheel ander verband tussen aantal en studie of beroep, maar daar wordt niet verder over nagedacht.

Zo bezien is *Vrouwen in techniek* vooral te lezen als rijke bron voor een nog te schrijven geschiedenis van de relatie tussen vrouwen, gender en technisch hoger onderwijs. Leerrijk en amusant voor ingewijden en leken, maar voor wie geïnteresseerd is in wetenschapsgeschiedenis en de relatie tussen wetenschap/techniek en gender een gemiste kans. Het maakt op zijn minst duidelijk dat vrouwen- en gendergeschiedenis niet zomaar 'over vrouwen' gaat.

M. Depaepe, L. van Rompaey, *In het teken van de bevoogding. De educatieve actie in Belgisch-Kongo (1908-1960)* (Leuven, Apeldoorn: Garant, 1995, 254 biz., f45,-, ISBN 90 5350 304 8).

'Vroeger waren de Congoleezen wilde mensen, maar nu zijn ze min of meer beschaafd. De missionarissen bouwen kapellen, scholen en hospitalen in Kongo. Zij onderwijzen de negers en leeren ze lezen, schrijven, teekenen, rekenen, Fransch en allerlei ambachten. Reeds veel negertjes zijn gedoopt en leven als brave christenkinderen', aldus een voormalig Vlaams schoolboek.

Depaepe en Van Rompaey onderzoeken het Belgische onderwijsbeleid in de Kongo-kolonie tussen 1908 en 1960, met een inleiding vanaf 1885 betreffende de 'onafhankelijke Kongo-staat': de privé onderneming van de Belgische koning Leopold II. Het onderwijs was grotendeels in handen van katholieke missiecongregaties. Op het hoogtepunt in de jaren dertig zaten 5000 Belgische religieuzen in de Kongo-missie. Zij vormden een moreel tegenwicht voor de economische exploitatie van het aan delfstoffen rijke gebied. De auteurs onderscheiden derhalve een 'koloniale triniteit': overheid, missie en bedrijfsleven.

Het onderwijs aan de gekoloniseerde Kongoleezen impliceerde een grote dubbelzinnigheid; enerzijds moest het hen ontwikkelen, anderzijds mochten ze niet te bewust worden, want dat zou opstandigheid bevorderen. Het missie-onderwijs hield weinig rekening met de autochtone cultuur, al kreeg die vanaf de jaren dertig meer aandacht binnen progressieve groepen in de missie. Uiteindelijk echter was de grondhouding dezelfde, ook bij de progressieven. De educatieve politiek van de missie was vooral een 'pedagogiek van de onderdrukkers'. De auteurs verzetten zich echter tegen het idee van een 'grootschalig opvoedingscomplot tegenover de zwarten'. De meeste missionarissen hadden goede bedoelingen, al staat dit los van de gevolgen van hun werk. Het niveau van het missieonderwijs bleef over het algemeen laag. Praktisch onderricht, zoals landbouwwerkzaamheden, vormden meestal een belangrijk onderdeel. Scholen waren daarmee gedeeltelijk werkplaatsen met gratis arbeidskrachten.

Godsdiensonderricht had ook een aanzienlijk aandeel. Het inboezemen van vrees voor God was het beste middel om kinderen 'wijs' en 'braaf' te maken. Voor het onderwijs werd aangeraden om bij de gebruikelijke verhalen over de hel geen platen te gebruiken waarop alleen blanken afgebeeld stonden; dit zou onder de zwarten een verkeerde indruk wekken.

Middelbare scholen waren er slechts weinig. Hier werd ook geschiedenisles gegeven. De lessen 'Vaderlandse Geschiedenis' richtten zich vooral op de periode na 1830, want de geschiedenis van de overheersing van de Belgen door buitenlandse mogendheden zou het aanzien van het moederland aantasten.

Volgens de auteurs zijn er parallellen tussen ontwikkelingen in België en in Kongo, zoals de schoolstrijd in de jaren vijftig, waarbij de katholieke missie een deel van haar grote machtspositie verloor aan de protestante missie en aan de overheid. Overigens schenken de auteurs over de voorgaande periode weinig aandacht aan de (veelal niet-Belgische) protestante missie. In de jaren vijftig groeide de ontevredenheid met de oude machthebbers. Uiteindelijk werd Kongo in 1960 een aparte staat. De auteurs leggen een link met het heden door te willen aantonen — zonder een 'schuldvraag' te stellen voor het 'eigentijdse debacle van opvoeding en onderwijs in Zaire' — dat een deel van de tegenwoordige problemen samenhangt met de inplanting van een westers opvoedings- en onderwijssysteem.

Veel aandacht is er voor de politieke verwickelingen tussen missie en overheid en voor de verschillende stromingen binnen de missie zoals 'adaptionisme', 'assimilationisme' en 'associationisme'. De uitvoerige beschrijvingen gaan wel ten koste van de overzichtelijkheid.